

Erkki Vettenniemi

Pojalle puhtia punssista

Oikeusministerin mieli mustui talvella 2001. Kaksi suomalaishiihtäjää (lopulta kuusi) kompastui kotikisojen pissatestiin ja Hiihtoliitto osoitautui kykenemättömäksi käsittelemään menneisyyttään. Toppatakkiporukka keskittyi kiistämään keplottelut!

”Vuosien jälkeen on tullut itsetilityksiä ehkä tuolloin sallittujenkin, mutta eettisesti ja moraalisesti hyvin kyseenalaisten menetelmien käytöstä”, oikeusministeri Johannes Koskinen pohti Lahden jälkipeleissä. ”Herää kysymys, onko Hiihtoliiton tai tämän koko huippu-urheilun ympärillä olevan järjestelmän puolesta kaikki kerrottu.”

Ministerin mukaan synkkiä salaisuuksia löytyisi vaikka kuinka kaukaa, jopa 1970-luvulta. Helmikuun 2001 MM-hiihtäjät olivat tuskin edes syntyneet sillä vuosikymmenellä.

”Tiedä sitten, mistä lähtien Koskinen ajattelee dopingasioita olevan”, valmentajaveteraani Sulo Repo vastasi varttuneemman hiihtoväen puolesta. ”Hyvähän se olisi, jos asiat selvitettäisiin juurta jaksain, mutta silloin kai pitäisi mennä ihan Veli Saarisen aikoihin.”

Vai riittäisikö sekään? Hiihtäjä ja hiihtovalmentaja Saarinen vaikutti latutapahtumiin 1920-luvulta alkaen. Suomessa oli toki suksittu kilpaa ennen kuin hän oli oppinut erottamaan lylvn kalhusta.

Isän kädestä

Oulun Hiihdon varhaisimmat sankarit olivat molemmat haapaveteläisiä ja vieläpä toisilleen sukua. Juho Ritola, 17, kohtasi Aappo Luomajoen, 44, ensimmäisen kerran keväällä 1889. Viiden virstan jäälataa lykittiin edestakaisin kuudesti; kilpailu oli siten 30 virstan eli reilun 30 kilometrin mittainen.

Kun Ritola palasi käänntöpaikalta toistamiseen muiden edellä, hänestä uumoiltiin jo voittajaa. ”Kolme tuntia on kohta kulunut, ei ole paljoa vailla enään”, oululaislehti johdatteli kilvan huipennukseen.

Tuolla näkyikin jo hiihtäjä. Ei tunneta, vaan Ritola se on, kukas muu. Ennättäneekö. Sitä arvellaan, ennättääkö vai ei [alle kolmen tunnin]. Kiiivaasti tulee ... vaan ei olekaan Ritola, on vanhanpuoleinen mies, n:o 44, Luomajoki. [...] Hän oli hiihtänyt Ritolan sivu. Siinä se tuli Ritolakin kohta jälestä ja kohta hiljaksseen lopettivat matkansa muutkin.

Mihin hupenivat nuorukaisen voimat? Aikalaisselostukset eivät tule tässä asiassa apuun. Ehkä poika yliarvioi kykynsä ja starttasi tarpeettoman tulisesti. Ladulle lähti 72 miestä, joista vain joka kuudes jaksoi perille omin voimin – loput poimittiin matkan varrelta rekeen. Heiltä puuttui urakan edellyttämä ”tyyneys”, *Kaiku* analysoi. ”Hätäköimisellä uuvuttivat itsensä tahi maltin puutteessa heittivät kesken.”

Ritolan romahdukseen oli toinen syy. Ensin katselijana, sitten lehtimiehenä ja viimein palkintotuomarina Oulun Hiihtoa kymmenet kerrat jännittänyt Jaakko Tervo muisteli tapausta 1920-luvulla. ”Noin kilometrin verran taisi Jussi olla toisia edellä maalia lähestyessään”, Tervon kuvaus käynnistyi. ”Jussin isä vakaana vanhankansan miehenä ajatteli kai, että pojalle pitää vielä lisää puhtia antaa, jotta toisia oikein jätättäisi.”

Matti Ritola oli paitsi kansanparantaja myös parantumaton hiihtointoilija, joka ”liikkui suksillaan ketteränä kuin orava”. Juomakonstit hänen luulisi testanneen etukäteen omalla elimistöllään. Näin päättyi Tervon muistelmapala:

Ja niinpä antoikin ukki pojalleen erään saaren suojassa paremmanpuoleisen kulauksen punssia. Seuraus oli, että Jussi muu-

taman metrin hiihdettyään tuupertui jäälle ja makasi siinä niin kauan, että setämies, ehkäpä joku muukin, pääsi maaliin ennen häntä, joka ilman tuota punssikulausta olisi ollut kilpailujen varma voittaja.

Se tästä kuitenkin opittiin, ettei sen erän perästä enää kukaan yrittänyt ainakaan punssin avulla vauhtia parantaa.

Luomajoki alitti kolmen tunnin haamurajan kymmenellä sekunnilla, joten hänelle ojennettiin sata markkaa, nykyrahassa reilut viisisataa euroa. Kolmisen minuuttia sukulaismiehelleen hävinnyt Jussi joutui tyytymään kuuteenkymmeneen markkaan.

”Ei mitään vahinkoa”

Nuoren suksijan nuukahdus asettui oitis urheilulliseen kansanperinteeseen. Oulun Hiihdon 50-vuotishistoriassa mainitaan ”erinäiset jutut”, joiden mukaan Ritola olisi ”maaliviivalle tullessaan suorastaan pyörtynyt”. Kirjaa varten haastateltu silminnäkijä kiisti pyörtymisen, mutta vahvasti uupumisen. ”Huhu on mahdollisesti johtunut siitä, että heti kun Ritola saapui perille, tarttuivat huoltosotilaat häneen ja ohjasivat hänet syrjään saamaan virvokkeita sekä saattamaan hänet kaupungissa varattuun levähdyspaikkaan”, historiikki arvuuttelee.

Jaakko Tervo tuskin todisti jäätikön juotto-operaatiota omin silmin, joten punssijuttu taisi levitä vanhemman Ritolan kertomana. Ja sehän oli kelpo selitys oman pojan kokemalle tappiolle. Lehtiselostuksissa siihen ei silti viitata; niissä mainitaan kahvi ja tee, joista kilpailijat nauttivat taiston laannuttua.

Olutta, viiniä ja punssiakin myytiin paikallisen ravintoloitsijan jäälle pystyttyssä kojussa. Sieltäkö vanhempi Ritola haki huoltojuomansa? Ja mikähän lopulta selittää keskeyttäneiden miesten kohtalon? Kuinka moni ajoitti ryypyn väärin ja vetäytyi sen tähden vällyjen alle?

Toimittaja Tervon väite punssihuollon hylkäämisestä edustaa puolestaan toiveajattelua. Väkijuomistahan voitiin oppia hyötymään yrityksen



Oulun Hiihdon palkittuja vuonna 1891: Aappo Luomajoki (kesk.), Juho Rähkä (oik.) ja Juho Ritola. (Kuva Suomen Urheilumuseo)

ja erehdyksen kautta. Kuten juuri maaliskuussa 1889 kirjoitettiin, ”väsymyksen tunnetta” peittävä alkoholi on parhaimmillaan ”voimistuttava aine”. Kilpailupäivän lehteen painettu pääkirjoitus oli kuin hiihtäjille suunnattu:

”Jos siis joskus hätätilassa käytämme alkoholia tällaiseen tarkoitukseen, niin siitä ei kumminkaan ole mitään erityistä vahinkoa, kun meillä vaan lyhyen ponnistuksen jälkeen on aikaa ja tilaisuutta pitemmässä levossa virvoittamaan liiallisesti kuluneita voimiamme”, *Kaiku* opasti.

Jokunen jääretille rynnistänyt mies oli saattanut silmällä etusivun jutun ja viedä teorian käytäntöön Ritoloita taidokkaammin.

”Viina ei auta”

Keväällä 1891 Oulun Hiihdolla oli pituutta metrijärjestelmän mukaiset 30 kilometriä. Kääntöpaikka sijaitsi 15 kilometrin etäisyydellä kaupungista, ja sillä tolpassa toimitsijat tarjoilivat ”sokurilla ja sitronahapolla” maustettua vettä.

Jussi Ritola otti nyt kolmannen kerran yhteen Luomajoen kanssa. (Edellisenä vuonna oli kokeiltu väliaikalähtöä ryhmittäin.) Vielä 24 kilometrin kohdalla he kiisivät ”suksi suksessa kiinni”, seuraavien miesten puhkuessa taaempana. ”Mutta Ritolan voimat näyttivät rupeavan väsäytymään, sillä hän jäi sylvä syllältä Luomajoesta”, lehtiselostus jatkuu. Ritolan takaa erottui tällöin seuraava hiihtäjä, joka tiedettiin Juho Räihäksi, Yli-Iin pojaksi. Sitten sujutteli muuan ukko kilpailijoita vastaan:

Kun vielä oli hiihdettävää taivalta neljä kilometriä, vahvasti Ritola itseään punssilla, jota hänelle tarjosi isänsä. Sukkelaan tämä kävi: tyyni pysähtymättä otti hiihtäjä juomalasin, nakkasi sen sisustan suuhunsa ja lähti siinä samassa täyttä vauhtia kulkemaan. Vaan ei tainnut olla saatu ryyppy vahvistukseksi, sillä yhä vain lyheni ja joutuin Ritolan ja Räihän väli ja ajoikin Räihä ohi kun taivalta vielä oli 2 ½ kilometriä.

Luomajoki päihitti Räihän reilulla minuutilla, Ritola nöyryyi Räihälle saman verran. Voittonsa uusinut ”suksimiesten kuningas” nimettiin

”sankarien sankariksi”, kilpailun kolmonen suri toistamiseen epäonnistunutta punssitankkausta.

Tai ehkä tankkaus pelasti pojan? Ritolahan saattoi jo olla keskeytyskunnossa, ja siinä tapauksessa hän sinnitteli perille punssitujauksen turvin. ”Räihä saavutti Ritolan ja laski edelle”, *Kaiku* kertasi viimeisiä kiihkeitä kilometrejä. ”Yhä enemmän jättikin Ritolaa, näyttipä melkein yhä enemmän lähenevän Luomajokeakin, joka hurjalla vauhdilla oli ehtinyt monta sataa askelta näistä edelle.”

Isän ja pojan tämänkertainen juotto-operaatio kuvattiin *Louhessa* silminnäkijän tarkkuudella ja täysin neutraalisti. Kirjoittaja lienee jännittänyt kilpailun kulkua reestä käsin, ladun varteen syystä tai toisesta sortuneiden miesten seurassa.

”Paraat hiihtäjät olivat ylimalkaan hyvin reippaita vielä taipaleen suoritettuaan”, sama lehti selosti Oulun neljättä suurhiihtoa 1892. Vain viimeiset maaliintulijat vaikuttivat uupuneilta, jopa nääntyneiltä. ”Muu-an tulla tönkkyröi ja pieni hofmannipullo kellui nauhassa rinnalla. Ei ollut se auttanut! Hukkaan teki mies ’kustannuksia.’” Erityisen sekopäiselle suksijalle juotettiin maalissa ”kelpo ryyppyjä”, mistä seurasi tajuttomuus.

Tapaukset kerromme opiksi siitä, ettei viina auta, vaan tekee vahinkoa. Kilpailija, kilpailkoon hän millä alalla hyvänsä, tarvitsee kaiken mielenmalttinsa, tyyneytensä ja nämä hävittää kiihoitus, voimia ei lisää kiihdyttävät juomat, vaan ne sen sijaan raukasevat.

Louhen juttu lienee ensimmäinen suomalaisurheilijoille suunnattu piristevaroitus. Vakuuttiko se yhtään suksenkuljettajaa? Jos oletamme, että hoiperrelleet hiihtäjät epäonnistuivat väkijuoman annostelussa, silloin voisimme päätellä, että ”reippaiden miesten” tuorevoimaisuus selittyi tarkoin mitoitetulla punssihuollolla. *Kaikuban* oli kolme vuotta aiemmin todennut alkoholin olevan ”voimistuttava aine”.

Totuuden aika

Silmäys hiihtourheilun alkuhämäriin osoittaa oikeusministerin olleen oikeassa. Hiihtoliitto ei totisesti kertonut kaikkea talvella 2001. Jos ja kun korkean tason totuuskomissio käy perkaamaan ”kyseenalaisten menetelmien” historiaa, hanke aloitettakoon Ruotsista, josta punssipaukut saapuivat Suomeen, ja virkistyshiihtäjä Elias Lönnrotista, joka vielä haudan takaa inspiroi kilpailijoita ”kiihdyttäviin” kokeiluihin.

Talven 1892 selostuksessa vilahtanut pullo kantoi saksalaisen apteekkarin nimeä. Tuimia tippoja (*Hoffmannstropfen*) myytiin lähinnä flunssaa varten, mutta jokunen käyttäjä taisi kiintyä ”roppiin” sen alkoholipitoisuuden tähden: neljäsosa eetteriä, loput spriitä. Rohdon saatavuutta pyrittiin hillitsemään kyseisenä vuonna, jolloin siitä tehtiin reseptilääke. ”Kun apteekkari ei anna samalle henkilölle useampaa kertaa yhtenä päivänä, niin käypi joka kerralla eri henkilö ja eri lasilla sitä noutamassa”, Kuopiosta kerrottiin.

Syy on Lönnrotin. Hänen kääntämässään ja koostamassaan *Suomalaisen talonpojan koti-lääkärissä* ”hofmannin viina” luokitellaan kiihotusaineeksi, jota silti suositellaan erinäisiin vaivoihin ”30, 40 ja usiampaaki tipausta kerrallaan”.

Koska Lönnrot kuoli juuri ennen Oulun Hiihdon keksimistä, suoraa yllytystä olisi hankala todistaa. Hiihtourheilumme lääkesalaisuuksien selvittelyssä 1880-luku olkoon joka tapauksessa lähtöpiste. Perämeren jäisiltä lakeuksilta edettäköön vähin erin seuraavalle vuosisadalle ja viimein hormonivetoiselle 2000-luvulle, jolloin primitiivisiin punssipiristeisiin turvautuvat enää kyläkisojen sankarit.

LÄHTEET

Lehtiä

Kaiku 23. ja 28.3.1889 ja 12.3.1891.

Keskisuomalainen 28.2.2001.

Louhi 11.3.1891 ja 15.3.1892.

Oulun Ilmoituslehti 27.3.1889.

Suomen Urheilulehti 15/1928.

Uusi Savo 10.8.1898.

Kirjallisuutta

Claudelin, H. W., *Oulun hiihto 1889–1938*. Oulun Hiihtoseura 1939.

Kirjavainen, Jussi, *Suomalaiset suurhiihtäjät Aappo Luomajoesta Jussi Niskaan*. WSOY 1938.

Länsimies, Esko, ”Lönnrotin, Keckmanin vai Nordbladin ohjeita terveydestä?” *Tieteessä tapahtuu* 3/2005.

Lönnrot, Elias, *Suomalaisen talonpojan koti-lääkäri* (1856). Lääketieteellinen oppimateriaalikustantamo 1981.

Niku, Tapani, *Murtomaata. Suomalaisen murtomaahiihdon uranuurtaja muistelee*. Toim. Risto Niku. Pohjoinen 1977.